

17η Διδακτική Ενότητα Ο άνθρωπος ζῶν πολιτικόν

Κείμενο αναφοράς: Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α 1.10-11, 1253a7-18

α. Θέμα:

Ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶν πολιτικόν»: η απόδειξη της θέσης.

β. Δομικά στοιχεία:

1. Ο συλλογισμός που αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι προορισμένος να ζει σε οργανωμένη κοινωνία περισσότερο από οποιοδήποτε αγγελαίο ζώο.
2. Σύγκριση του ανθρώπου με άλλα ζωντανά πλάσματα: ο άνθρωπος έχει έναρθρο λόγο, ενώ τα ζώα έχουν απλώς «φωνή».
3. Η δυνατότητα που προσφέρει στον άνθρωπο ο έναρθρος λόγος: να εκφράζει έννοιες όπως το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο, το άσχημο και το ωραίο, το όσιο και το ανόσιο κ.ά.

γ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• Διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶν πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγγελαίου ζῶν μαλλον, δῆλον. Οὐθὲν γάρ, ὥς φαμέν, μάτην ἢ φύσιν ποιεῖ: Ο Αριστοτέλης διακρίνει και συγκρίνει δύο ειδών κοινωνίες: την κοινωνία των ζώων και την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων. Καθεμία από αυτές είναι εφοδιασμένη από τη φύση, η οποία δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και αιτία (τελεολογική αντίληψη), με τα εργαλεία εκείνα που της είναι απαραίτητα για να φτάσει στον τελικό της στόχο και προορισμό.

• λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῶν: Η φύση λοιπόν εφοδίασε μόνο τον άνθρωπο από τα αγγελαία ζώα με την ικανότητα του λόγου.

• ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις (μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις): Η φύση εφοδίασε τα ζώα με την απλή φωνή, με την ικανότητα να εκφράζονται με ἀναρθρους ἤχους. Έτσι, τα ζώα μπορούν απλώς μέσω των αισθήσεων να αντιλαμβάνονται και να μεταδίδουν το ένα στο άλλο το συναίσθημα του ευχάριστου και του δυσάρεστου, γιατί μόνο αυτό τους είναι απαραίτητο για να επιβιώνουν και να εκπληρώνουν το σκοπό της ύπαρξής τους.

• ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν: Από την άλλη, η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με τον λόγο, με τη μορφή τόσο του έναρθρου λόγου όσο και της λογικής σκέψης, επειδή τον προόριζε να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία. Πρόκειται για μια σύνθετη και ανώτερη ικανότητα που ξεπερνά τα όρια του αισθητού κόσμου, και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζώα. Τον βοηθά όχι μόνο να εκφράζει τα συναισθήματά του, αλλά και να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές σύνθετες αφηρημένες έννοιες

και αξίες, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο. Χάρη σ' αυτές ο άνθρωπος δεν καταφέρνει μόνο να επιβιώσει, αλλά και να επιτύχει ανώτερους στόχους, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες (οικογένεια και πόλη) και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους κ.λπ.). Οι έννοιες αυτές, που μας θυμίζουν την «αἰδῶ» και τη «δίκη» του **Πρωταγόρα** («ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»), αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορεί ο άνθρωπος να συμβιώνει αρμονικά με άλλους ανθρώπους και να διατηρεί την ισορροπία στις μεταξύ τους σχέσεις.

Βέβαια, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο **Αριστοτέλης** αναγνωρίζει την ιδιότητα του «πολιτικού» και σε κάποια αγελαία ζώα, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα, χωρίς όμως να διαθέτουν έναρthro λόγο και λογική σκέψη, όπως ο άνθρωπος. Έτσι, στο έργο του *Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι* (488 a 7) μνημονεύει ως «πολιτικά» ζώα, εκτός από τον **άνθρωπο**, τη **μέλισσα**, τη **σφήκα**, το **μυρμήγκι** και τον **γερανό**. Στην περίπτωση αυτών των ζώων, το επίθετο «πολιτικός» χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια **απλούστερη διαδικασία συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες**, ενώ όταν αναφέρεται στον **άνθρωπο**, το σημασιολογικό περιεχόμενο του επιθέτου «πολιτικός» διευρύνεται και δηλώνει πιο **πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες**. Αυτό εκφράζεται και από το ποσοτικό επίρρημα συγκριτικού βαθμού «μᾶλλον», στην πρώτη πρόταση της ενότητας, όπου γίνεται η **σύγκριση του ανθρώπου και των αγελαίων ζώων**.

• ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν: Ο **Αριστοτέλης** καταλήγει στη διαπίστωση ότι η σύλληψη και η έκφραση των «ηθικών» εννοιών είναι στην πραγματικότητα, που **οδήγησε στη γένεση και στη λειτουργία των διαφόρων μορφών κοινωνικής συμβίωσης**.

Αντιθετικά ζεύγη εννοιών:

Ο **Αριστοτέλης** παραθέτει μερικά **αντιθετικά ζεύγη εννοιών**, από τις οποίες κάποιες αφορούν τις συμπεριφορές των ζώων και άλλες γίνονται αντιληπτές από τον άνθρωπο χάρη στην ικανότητα του λόγου. Έτσι, στα **ζώα** αναφέρονται τα αντιθετικά ζεύγη «λύπη ≠ ευχαρίστηση», «δυσάρεστο ≠ ευχάριστο», ενώ στον **άνθρωπο** τα ζεύγη «ωφέλιμο ≠ βλαβερό», «καλό ≠ κακό», «δίκαιο ≠ άδικο». Διαπιστώνουμε λοιπόν μια **κλιμάκωση από ένα κατώτερο, βιολογικό, επίπεδο προς ένα επίπεδο ανώτερο, ηθικό**. Τα **ζώα**, δηλαδή, καταφέρνουν με τις άναρθρες κραυγές να επιβιώνουν, ενώ ο **άνθρωπος** με τον έναρthro λόγο και τη λογική σκέψη έχει την ικανότητα να **συγκροτεί κοινωνίες και να δημιουργεί πολιτισμό**.

Ο συλλογισμός του Αριστοτέλη ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν»:

Ο **Αριστοτέλης** αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του μέσω ενός **παραγωγικού συλλογισμού** και αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν». Ο συλλογισμός αυτός έχει ως εξής:

1η Προκείμενη: Η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και αιτία.

2η Προκείμενη: Η φύση έδωσε στον άνθρωπο ως **εργαλείο τον λόγο** (εργαλείο ανώτερο από την απλή φωνή που έδωσε στα ζώα), **για να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερό το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό**

και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, βασικά στοιχεία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας.

Συμπέρασμα: Συνεπώς, αφού η φύση έδωσε, όχι τυχαία, στον άνθρωπο τον λόγο, δηλαδή το εργαλείο με το οποίο μπορεί να ζει σε πολιτικές κοινωνίες, συνάγεται ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως «ζῷον πολιτικόν».

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 1: Τόμας Χόμπς, Περὶ του πολίτη, 5.5-6

Κατά τον **Αριστοτέλη** ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικὸν ζῷον, θέση την οποία στηρίζει τελεολογικά και εξελικτικά. Η θεωρία του **Αριστοτέλη** διαμορφώθηκε στις συνθήκες της πόλης-κράτους και αποτελεί απάντηση-αντίδραση στις διδασκαλίες σοφιστών σχετικά με τη συγκρότηση της πόλης. **Αντίθετα, σύμφωνα με τον Τόμας Χόμπς**, «η συναίνεση των εν λόγω πλασμάτων (δηλαδή των μελισσών και των άλλων παρόμοιων ζώων) είναι φυσική, ενώ των ανθρώπων είναι αποτέλεσμα μόνο συνθήκης, δηλαδή τεχνητή». Καθώς ο άνθρωπος είναι εγωιστικό, ανταγωνιστικό ον, αναπόφευκτα οδηγείται στη γενικευμένη σύγκρουση. Έτσι, η συμφωνία μεταξύ των ανθρώπων να παραιτηθούν από την απεριόριστη, χωρίς όρια, ελευθερία τους και από τα φυσικά τους δικαιώματα με στόχο τη συγκρότηση κοινωνιών και την ειρηνική τους συνύπαρξη προβάλλει ως αναπόφευκτη, ως «αναγκαίο κακό». Η φυσική κατάσταση της απεριόριστης ελευθερίας, η οποία όμως δεν αποτελεί ιδανική κατάσταση, προκαλεί έριδες και συγκρούσεις. Ο **Χόμπς**, ζώντας σε περίοδο έντονων ανταγωνισμών, ταραχών και συγκρούσεων, προβάλλει μια απαισιόδοξη εκδοχή του ανθρώπινου πεπρωμένου, σύμφωνα με την οποία μόνο με μια τεχνητή σύμβαση ο άνθρωπος θα κατανικήσει την ανταγωνιστική φύση του και θα κατορθώσει να ζήσει με ειρήνη και ασφάλεια. Με άλλα λόγια, συνδέει την ειρήνη με την υποταγή στην ανώτερη και απόλυτη εξουσία και πρεσβεύει πως είναι αναγκαία μια καταναγκαστική εξουσία, η οποία καταργώντας την ελεύθερη ατομική βούληση και φοβίζοντας τους επίδοξους παραβάτες του νόμου θα εγγυάται την τήρηση του κοινωνικού συμβολαίου υπεράνω κάθε αμφισβήτησης και ατομικής διαφοροποίησης.

Παράλληλο κείμενο 2: Γρηγόριος Νύσσης, Λόγος περὶ εὐποιίας, 9.103-104

Ο **Γρηγόριος Νύσσης** διατυπώνει ηθικές προτροπές που σχετίζονται με την αξία του μέτρου στη ζωή των ανθρώπων, η τήρηση του οποίου αποτελεί βασικό στοιχείο του ενάρετου βίου. Σ' αυτό το σημείο είναι προφανής η συγγένεια των παραινήσεων του με την αριστοτελική ηθική, αν και απουσιάζουν από το κείμενό του οι λεπτές επισημάνσεις του αρχαίου φιλοσόφου σχετικά με τις περιστάσεις-συνθήκες που προσδιορίζουν το υποκειμενικό μέσο.